

1-kazus

2008-yil 17-fevralda Kosovo parlamenti bir tomonlama Kosovoning mustaqilligini e'lon qildi. Biroq Serbiya Konstitutsiyasiga binoan, Kosovo Serbiyaning avtonom viloyat sifatida e'tirof etilgan bo'lib, uning suvereniteti tan olinmaydi.

Kosovoning suvereniteti 2008-yil 18-fevralda Afg'oniston, Tayvan va bir qator Yevropa mamlakatlari tomonidan tan olinadi. Farnsiya birinchi bo'lib bunday qarorni qabul qildi, keyin Buyuk Britaniya, AQSH va Italiya unga qo'shildi.

Shu bilan birga, Ispaniya, Kipr, Gretsiya, Slovakiya, Bolgariya, Ruminiya, Xitoy va Rossiya mamlakatning mustaqilligini tan olishga qarshi bo'lib chiqdi. 2008-yil 19-fevralda Bolgariya o'z fikrini o'zgartirdi va kelajakda Kosovo suverenitetini tan olishni e'lon qildi.

Davlatning asosiy belgilaridan biri bo'lgan suverenitet tushunchasini tahlil eting. Davlatning boshqa davlatlar tomonidan tan olish yoki olinmasligini davlat belgilariga aloqadorligini tahlil eting. Sizningcha, vaziyatga qanday huquqiy yechim berish mumkin.

Yuqoridagi katusdan kelib chiqib, unda keltirilgan holatlar bo'yicha nimalarga e'tibor qaratishimiz lozimligini, qanday savollarga javob topishimiz kerakligini aniqlab olishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu sababli katus yuzasidan aniqlanishi va oydinlik kiritilishi lozim bo'lgan holatlar tartibi quyidagicha:

- Davlatning asosiy belgilaridan biri bo'lgan suverenitet tushunchasini tahlil etish.
- Davlatning boshqa davlatlar tomonidan tan olish yoki olinmasligini davlat belgilariga aloqadorligini tahlil etish.
- Katusdagi vaziyatga qanday huquqiy yechim berish mumkin.

1. Eng avvalo davlat tushunchasiga ta'rif beradigan bo'lsak, "umumijtimoiy mazmunda davlat – bu muayyan hududda oliy hokimiyatni amalga oshiruvchi, maxsus boshqaruv apparatiga ega bo'lgan, jamiyatdagi barcha ijtimoiy-siyosiy guruhlarning manfaatlarini ifoda etuvchi, ularni birlashtirib va muvofiqlashtirib turuvchi siyosiy tashkilot.

Yuridik mazmunda esa davlat – bu muayyan hududda ommaviy hokimiyatni amalga oshiradigan, umummajburiy normalar o'rnatadigan va suverenitetga ega bo'lgan siyosiy tashkilot"¹.

Yuqoridagi ta'riflardan shuni bilish mumkinki davlatning davlat darajasida bo'lish uchun o'ziga xos belgilari ham bo'lishi lozim, bu belgilar esa uni boshqa siyosiy tashkilotlardan ajratib turadi.

Demak davlatni boshqa jamoat tashkilotlaridan ajratib turuvchi asosiy belgilari hudud, suverenitet, fuqarolar, ommaviy hokimiyat, yagona soliq tizimi kabilar mavjud bo'lishi kerak.²

Davlat belgilaridan biri bo'lgan davlat suvereniteti manbaini topish qiyin. Shunga qaramay, bu haqiqiy hodisa. Bu hududda davlatdan yuqori kuch yo'q. U ushbu hududdagi barcha hokimiyatlardan ustundir. Oliy hokimiyat bir va ajralmas

¹ САЙДУЛЛАЕВ.А.Ш "Давлат ва ҳуқуқ назарияси" Дарслик Т.: – 2018 35-бет

² ОДИЛҚОРИЕВ.Т.Ҳ "Давлат ва ҳуқуқ назарияси" Дарслик Т.: – 2018 71-бет

bo'lib, u hech qanday sharoitda boshqa kuchga uning tepasida va yonida turishiga imkon berolmaydi. Zamonaviy davlatni suverenitet g'oyasisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Suverenitet (fransuzcha: souverainete — oliy hokimiyat) — hokimiyatning ustunligi va mustaqilligidir. Suverenitetni hurmatlash — bu xalqaro huquq va xalqaro munosabatlarning asosiy prinsipi hisoblanadi. Hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavi va boshqa xalqaro hujjatlarda mustahkamlab qo'yilgan.

Davlat suvereniteti deganda, davlat hokimiyatining ustuvorligi, uning mamlakat ichkarisida ham, xalqaro maydonda ham to'la mustaqilligi tushuniladi. Suverenitet davlat hokimiyatining alohida xususiyati bo'lish bilan birga, davlatning muhim belgisi ham hisoblanadi. Suveren davlat ichki va tashqi siyosiy faoliyatda o'zining mustaqil va oliy davlat hokimiyatiga, ya'ni qonun chiqaruvchi hokimiyatiga ega bo'ladi.

“Suverenitet” degan ibora davlat-huquqiy ma'noda birinchi marta XVI asrda fransuz olimi Jan. Boden tomonidan kiritilgan. J.Boden o'zining “Davlat to'g'risida olti kitob” asarida davlatni “suveren hokimiyat vositasida ko'plab oilalar va ularga tegishli narsalar” ustidan adolatli hukumronlik qilish vositasi sifatida tushunishni taklif etgandi. “Suverenitet” “suveren hokimiyat” uning nazariyasidagi muhim tushunchalardir. Uning fikricha, suverenitet “davlatning doimiy va mutloq hokimiyatidir”. Ayni paytda J.Boden nazariyasining o'ziga xos tomoni shundaki, odamlarning butun jamoasi suveren hokimiyatning eng yaqin va bevocita amalga oshiruvchisi bo'lolmaydi, bu vazifani hammaning ustidan hukmron bo'lgan davlat (yoki oliy organ) bajarishi mumkin. Shu tariqa u xalq suverenitetini keying o'ringa surib, uni davlat suverenitetiga almashtiradi.³

Suverenitet so'zi davlat-huquqiy masalalarda xalqqa, millatga va davlatga nisbatan ishlatiladi. Davlat va mamlakat so'zlari ko'pincha aynan bir ma'noda ishlatilgani uchun davlat suverenitetini mamlakat suvereniteti deb ham tushunish mumkin. Bu yerda aynan mamlakat suvereniteti haqida gap ketib, u davlat suvereniteti orqali ifodalanadi. Davlat suvereniteti o'rnatilgan mamlakat hududida

³ ТДЮИ. “Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳ” – Т.: 2012

boshqa hech qanday hokimiyat tuzilmalari bo'lmasligi kerak. Davlat suvereniteti amal qiladigan mustaqil davlatda qonuniy davlat organlarining hech qanday vakolatlariga boshqa hech qanday siyosiy va boshqa kuchlar tajovuz qilmasligi kerak.

Shuningdek, J.Boden suverenitetni undan kelib chiqadigan huquqlar majmuasi bilan aniqlagan va ularga quyidagilarni kiritgan:

- qonunchilik huquqi;
- urush va tinchlik huquqi;
- yuqori lavozimli mansabdor shaxslarni tayinlash huquqi;
- oliy yurisdiksiya huquqi;
- sadoqat va itoatkorlik huquqi;
- avf etish huquqi;
- tangalar (pul) zarb qilish huquqi;
- soliq siyoati huquqi.

Suverenitet, avvalo, davlat tomonidan uning ichki funksiyasini amalga oshirishda namoyon bo'ladi. U, ayniqsa, davlatning suveren huquqlarida bevosita ko'zga tashlanadi. Jamiyatda huquqiy tartib o'rnatish, mansabdor shaxslarga, jamoat birlashmalariga va fuqarolarga huquqlar berilishi hamda majburiyatlar yuklatilishi – bularning hammasi davlat hokimiyatining boshqa hokimiyatlardan yuqori ekanligini bildiradi. Faqat davlat hokimiyatigina nufuzli ta'sir o'tkazishga, zarur bo'lganda esa jamiyat hayotining hamma tomonlariga ta'sir o'tkazishga qodir. Bu uning keng qamrovli ekanligini, chindan ham mustaqilligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda konstitutsiyaviy huquq fanida davlat suvereniteti, millat suvereniteti, xalq suvereniteti tushunchalari qo'llaniladi va ularning har biriga birma-bir to'xtalib o'tamiz.

Davlat suvereniteti davlatning ichki va tashqi siyosatini amalga oshirishda mustaqilligini anglatadi. "Davlat suvereniteti" tushunchasi o'rta asr oxirlarida paydo bo'lgan bo'lib, bunda davlat hokimiyatini cherkov hokimiyatidan ajratish ehtiyoji vujudga kelgan. Suverenitetga ega bo'lmagan davlat – bu qaram

mamlakatdir. Suverenitet davlat hokimiyatining xususiyati sifatida, uning oliyligida, mustaqilligi va erkinligida ifodalanadi.⁴

Davlat suverenitetiga quyidagilar kiritish mumkin:

1) Ustuvorlik (boshqacha qilib aytganda: hokimiyatning ustunligi) - mamlakatda boshqa yuqori ijtimoiy hokimiyat yo'qligi: davlat hokimiyati boshqa ijtimoiy kuchlarning har qanday namoyishini bekor qilishi, bekor qilishi mumkin

2) Mustaqillik - milliy va xalqaro huquq normalariga rioya qilgan holda mamlakat ichida va undan tashqarida mustaqil ravishda qaror qabul qilish qobiliyati;

3) To'liqligi (aks holda universallik) - davlat hokimiyatining ijtimoiy hayotning barcha sohalariga, butun aholiga va mamlakatlarning jamoat tashkilotlariga tarqalishi;

4) O'z hududida davlat hokimiyatining bo'linmasligi - hokimiyatning yaxlitligi va uning faqat hokimiyat tarmoqlariga: qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, sud hokimiyatiga bo'linishi; vakolatni bevosita amalga oshirish;

5) Tashqi aloqalarda mustaqillik - xalqaro huquqqa va boshqa davlatlar suverenitetiga hurmat bilan, mustaqil ravishda qarorlar qabul qilish imkoniyati;

6) Tashqi aloqalardagi tenglik - xalqaro munosabatlarda boshqa mamlakatlar singari huquq va majburiyatlarning mavjudligi;

7) Ajralmaslik - qonuniy va huquqiy hokimiyatni o'zboshimchalik bilan tortib olishning mumkin emasligi, qonun bilan belgilangan davlatning suveren huquqlarini mahalliy hokimiyat organlariga (unitar davlatda), federal subyektlarga va mahalliy hukumatlarga (federal shtatda) berish imkoniyati mavjudligi.

Millat suvereniteti – Zamonaviy Xalqaro huquqda davlat suverenitetidan tashqari har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi sifatida tushunilgan milliy suverenitet tushunchasi shakllanishiga olib kelgan hisoblanadi. Milliy suverenitetning mazmuni millatning suvereniteti va uning davlat-huquqiy tashkiloti va boshqa millatlar bilan munosabatlar shaklini tanlashda siyosiy erkinligidir.

⁴ Сайдуллаев.Ш.А Бозарбоев.А Давлат ва ҳуқуқ назарияси фанидан ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: ТДЮУ, 2016. – 150 бет.

Millatning suvereniteti jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tuzilishi bilan ta'minlanadi, ya'ni u aslida hech bir millatga xos emas. Milliy suverenitet o'z mohiyatiga ko'ra demokratik tamoyil bo'lib, uning amalga oshirilishi Millatning uning hayotiy manfaatlarini anglashiga, uning mavjudligi va rivojlanish sharoitlaridan obyektiv ravishda kelib chiqishiga bog'liqdir. Biroq Milliy suverenitet printsipli millatni mutloqlashtirmaydi, balki faqat davlat suverenitetiga bo'lgan huquq millat huquqiga aylanadi, uni esa millat o'z davlatini yaratish shakilda ham, kattaroq davlat subyektiga qo'shilishi orqali ham amalga oshirishi mumkin.⁵

Milliy suverenitet - millatning suvereniteti, siyosiy erkinligi, o'z milliy hayotining xususiyatini, shu jumladan mustaqil davlatning ajralib chiqishiga va shakllanishiga qadar siyosiy jihatdan o'zini o'zi aniqlash qobiliyatini aniqlash uchun real imkoniyatga ega bo'lish. Bir millatning suvereniteti, uning asosiy huquqlari orqali amalga oshiriladigan millat suverenitetini anglatadi.

Millat (huquqiy jihatdan) "odamlar" tushunchasiga tengdir. "Millat" tushunchasiga ichki va fuqarolik ma'nosi kiritilgan. Millat muhim siyosiy va psixologik muammolarni hal qilishda o'xshashliklarni birlashtirgan turli millatlarga mansub davlatning fuqarosidir. Bu o'xshashlik bir hududda yashash va bir-birlari bilan uzoq vaqt aloqada bo'lishdan kelib chiqadi. Millat (etnik jihatdan) bu o'zligini anglash (umumiy tarixiy taqdir, psixologiya va xarakter, milliy, moddiy va ma'naviy qadriyatlarni idrok etish va boshqalar), shuningdek, hududiy-tiliy va iqtisodiy-iqtisodiy birlikni shakllantirgan etnosotsial birlashma.

Millatning asosiy huquqlari:

- Erkin rivojlanish va erkin yashash huquqi, o'z milliy hayotining xususiyatini, shu jumladan siyosiy taqdirni o'zi belgilash huquqini amalga oshirish qobiliyatini aniqlash uchun haqiqiy imkoniyatga ega bo'lish (davlatning o'zini o'zi tashkil etish - mustaqil davlat tuzilishiga qadar);
- Milliy ehtiyojlarni (iqtisodiy va ijtimoiy) erkin rivojlantirish huquqi;

⁵ Ушаков.Н.А. Суверенитет в современном международном праве. — М.: Изд. ИМО, 1963. — С. 192.

- Ma'naviy va madaniy rivojlanish, milliy sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, milliy til, urf-odatlar, an'analarni rivojlantirish huquqi;
- Tabiiy va moddiy boyliklarni o'z hududida tasarruf etish huquqi;
- Boshqa xalqlar va millatlar bilan tinch-totuv yashash huquqi;
- Ekologik xavfsizlik huquqi va boshqalar.

Shunday qilib, millatning suvereniteti, uning suvereniteti milliy hayotning xususiyatini aniqlash, milliy erkinlik va milliy ehtiyojlarni rivojlantirish, milliy sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish huquqi, madaniyati, tili, urf-odatlari, urf-odatlarini rivojlantirish, milliy institutlarni tashkil etish bilan bog'liq haqiqiy imkoniyatlarga ega bo'lish demakdir. . Bir millatning suvereniteti boshqa millat va elatlarning suverenitetini hurmat qilmasdan, ularning milliy ehtiyojlari va huquqlarini hurmat qilmasdan mumkin emas.

Ko'p millatli davlatda uning suvereniteti etnosotsial birlashma sifatida bitta millatning suvereniteti bo'lishi mumkin emas. Unga "tituliv" millatning zamondoshlari bo'lgan, ular bilan parallel ravishda mavjud bo'lgan boshqa xalqlarga nisbatan majburiyatlar kiradi.

Ko'p millatli davlat tomonidan amalga oshiriladigan davlat suvereniteti har birlashgan millatlar suverenitetini kafolatlashi kerak. Agar xalq birlashma davlatiga (federatsiyasiga) birlashish orqali o'z siyosiy taqdirini o'zi belgilash huquqidan foydalangan bo'lsa, birlashgan millatlarning har birining suvereniteti ko'p millatli davlatga ularning ba'zi huquqlaridan voz kechib (masalan, umumiy davlat chegaralarini himoya qilish, umumiy moliyaviy, soliq va hokazolarni amalga oshirish) ittifoq sub'ektlarining suveren huquqlarini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. mudofaa siyosati).

Xalqning suvereniteti (odamlar - bu ma'lum bir davlat hududida yashovchi barcha millat fuqarolari) xalqning hokimiyat manbai va tashuvchisi sifatida ustunligini, o'z taqdirini to'g'ridan-to'g'ri yoki vakillik organlari orqali hal qilish huquqini, o'z davlatlari siyosatining yo'nalishini, uning organlari tarkibini shakllantirishda ishtirok etishni va uning faoliyatini nazorat qilishni anglatadi. hokimiyat. Xalq suvereniteti barcha demokratik davlatlardagi konstitutsiyaviy

tuzilish tamoyillaridan biridir. Konstitutsiyada mustahkamlangan xalqning suvereniteti demokratiyaning sifat jihatidan, davlatdagi demokratik rejimdir.

Xalq suvereniteti to'g'risidagi ta'limot XVIII asrda fransuz mutafakkiri Russo tomonidan ishlab chiqilgan, u suverenitet faqat xalq nomini olgan shaxslardan tashkil topgan jamoaviy mavjudotdan boshqa narsa emas deb atagan. Xalq suverenitetining mohiyati davlatdagi odamlarning ustunligidadir. Shu bilan birga xalq oliy hokimiyatining yagona qonuniy manbai yoki davlat suverenitetining manbai sifatida qaraladi. Xalq suvereniteti – bu monarx suverenitetining antagonisti bo'lib, unda monarx xalq a'zosi sifatida emas, balki yakka shaxs – suveren davlat hokimiyatining tashuvchisi sifatida qaraladi.⁶

Hozirgi vaqtda xalq suvereniteti doktrinasi jahon hamjamiyati tomonidan tan olingan. Xalq irodasi hukumat hokimiyatning asosi bo'lishi va vaqti-vaqti bilan va soxtalashtirilmagan saylovlarda umumiy va teng saylov huquqi va erkin saylov huquqi bilan o'z ifodasini topishi zarur. Shuningdek, xalq suvereniteti to'g'risidagi ta'limot xalqlarning o'zlarining tabiiy boyliklari ustidan ajralmas suverenitetga bo'lgan huquqida va boshqashakllarda o'z ifodasini topgandir.

Suverenitetning uchta printsipini ko'rsatish mumkin.

1) hududning birligi va bo'linmasligi (masalan, ekstremistik separatistik harakatlarga qarshi kurash, hududlarni davlatdan ajratishni konstitutsiyaviy taqiqlash);

2) hududiy chegaralarning daxlsizligi (masalan, davlat tashqi tomondan tajovuzdan himoyalangan, o'z hududining bir qismini boshqa davlatga berishni rad etgan);

3) ichki ishlarga aralashmaslik (masalan, chet eldan siyosiy partiyalar va harakatlarni moliyalashtirish, xorijiy va xalqaro tashkilotlarning saylov kampaniyalarida ishtirok etishini taqiqlash).

⁶ Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Перевод с франц. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова. — М.,: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. Книга 1, глава VI.

Suverenitetni ikki tomonini ko'rsatish mumkin.

1) suverenitetning birinchi tomoni: Ichki suverenitet, ya'ni davlatning muayyan hududidagi boshqa barcha hokimiyatlarga nisbatan ustunlik, davlat hududida bo'lganlarning barchasini boshqarish imkoniyati. Ichki (ichki suverenitet), jamiyatning siyosiy tizimidagi boshqa barcha tashkilotlarga nisbatan davlat hokimiyatining ustunligi va to'liqligini, uning butun davlat hududidagi mamlakat ichidagi qonunchilik, boshqaruv va yurisdiksiyaga nisbatan monopoliyasini ifodalovchi bo'lish mumkin. Ichki suverenitet ham qonun chiqaruvchi suverenitet deb ataladi, chunki u qonun chiqaruvchi hokimiyatning qonun chiqarish huquqini anglatadi.

2) suverenitetning ikkinchi tomoni: Tashqi suverenitet, ya'ni boshqa davlatlardan mustaqillik, tashqi kuchlar tomonidan ichki ishlarga aralashmaslik. Tashqi (tashqi suverenitet) boshqa davlatlar bilan munosabatlarda xalqaro huquqning subyekti sifatida davlatning mustaqilligi va tengligini, ichki ishlarga tashqi tomondan aralashishga yo'l qo'yilmasligini ifodalaydi.

2.Yuqoridagi masaladan kelib chiqib keying savolni davlatning boshqa davlatlar tomonidan tan olish yoki olinmasligini davlat belgilariga aloqadorligini tahlil etish deb belgilagan edik. Davlatni xalqaro huquqiy tan olish – bu davlatning bir tomonlama harakati bo'lib, u orqali xalqaro huquqning yangi subyekti paydo bo'lishi u bilan diplomatik yoki boshqa aloqalarni o'rnatish uchun qonuniy ravishda tan olinadi. Yangi davlatlar yoki hukumatlarni tan olish boshqa suveren davlatlarning mutlaq vakolati hisoblanadi.⁷

Bundan kelib chiqib davlatlarni tan olishdagi nazariyalarga e'tibor qaratish lozim. Xalqaro amaliyotda yangi davlatlarni tan olishda ikkita qarama-qarshi nazariya qo'llaniladi: konstitutsiyaviy (G.Kelsen, D.Anzilotti) va deklarativ (F.Martens, O.Tiunov). Konstitutsiyaviy nazariyaga muvofiq, faqat tan olinish xalqaro huquq sub'ekti sifatida yangi davlatni yaratadi; e'tirof etish davlat tomonidan xalqaro huquqiy shaxsni egallashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

⁷ Бекашев.И.К. Международное публичное право. — 2-е изд., — М.: Норма: ИНФРА-М, 2003. — 640 с

Deklarativ nazariyaga ko'ra, yangi davlatni e'lon qilish faktining o'zi uning xalqaro huquqiy shaxsga ega bo'lishi uchun kifoya qiladi, xalqaro e'tirof aktida esa faqat shu voqea sodir bo'ladi.

Bundan tashqari davlatlarni tan olishda bir qancha mezonlarga ham e'tibor qaratish lozim. Davlatlarni tan olish qoidalari aksariyat hollarda xalqaro huquqiy odatlarga bo'ysunadi. Biroq, ba'zi mezonlar to'g'ridan-to'g'ri xalqaro huquqning umumiy tamoyillaridan kelib chiqadi. Shunday qilib, irqchilik yoki boshqa taqiqlangan siyosatni olib boruvchi ozchilikning hokimiyatga qo'shilishi paytida tuzilgan yoki boshqa davlat hududini bosib olish yoki bosib olish jarayonida tashkil topgan davlatlar tan olinishi mumkin emas.

1991 yilda Yevropa Ittifoqi tashqi ishlar vazirlarining yig'ilishida davlat o'zining rasmiy tan olinishi uchun javob berishi kerak bo'lgan quyidagi mezonlar amal qilinishi kelishib olindi:

- BMT Nizomi qoidalariga rioya qilish;
- Chegaralarning daxlsizligi tamoyiliga hurmat;
- Inson huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish, demokratik rejimni barpo etish, etnik va milliy ozchiliklar huquqlarini kafolatlash;
- Qurolsizlanish va yadro qurolini tarqatmaslik bilan bog'liq majburiyatlarni qabul qilish;
- Mintaqaviy nizolarni, shu jumladan huquqiy vorislik bilan bog'liq masalalarni tinch yo'l bilan hal etish.

Ushbu mezonlar tavsiyaviy xarakterga ega bo'lishiga qaramasdan XX asr so'ngida Sharqiy Yevropa va sobiq SSSR hududida yangi davlatlarni tan olinishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan.

Davlatni tan olishning ahamiyatini deyarli baholab bo'lmaydi. Faqat tan olingan davlat xalqaro huquq me'yorlariga asoslangan huquq va majburiyatlarni to'liq o'z zimmasiga olishi, xalqaro aloqa va hamkorlikda, xalqaro huquqiy normalarni uyg'unlashtirishda to'liq ishtirok etishi mumkin. Davlatning elchilari, konsullari va vakillari ularni tan olmaydigan davlatda immunitet va imtiyozlardan foydalana olmaydi.

Davlatlarni tan olish huquqi bu davlatlarning suveren huquqidir. E'tirof etish akti faqat davlat yoki uning hukumati nomidan amalga oshirilishi mumkin. Xalqaro tashkilotlar, shu jumladan BMT davlatlarni yoki hukumatlarni tan olish huquqiga ega emas. Huquqiy tan olish odatda bir tomonlama aktlar orqali amalga oshiriladi. Ko'pgina hollarda, bunday harakat ikkita funktsiyani bajaradi:

- u davlatning mavjudligini o'rnatadi,
- davlatlar o'rtasida diplomatik munosabatlarni o'rnatadi.

Davlatlarni tan olishning asosiy turlariga quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- Davlatni tan olish – davlatni boshqa davlat tomonidan tan olinishi yangi davlat mustaqil va suveren davlat, xalqaro aloqaning to'laqonli ishtirokchisi sifatida tan olinganligini ko'rsatadi.
- Hukumatni tan olish (hibsdagi hukumatni yoki hanuzgacha haqiqiy davlat hokimiyatiga ega bo'lmagan, ammo kelajakda unga ega bo'lishni niyat qilgan). Unga ko'ra yangi hukumat endi ushbu davlatning qonuniy hukumati sifatida qaraladi va uni xalqaro maydonda uning nomidan ish ko'radi. Bunday tan olish masalasi inqiloblar yoki to'ntarishlar paytida paydo bo'lishi mumkin, ammo ma'lum bir mamlakatda, masalan, demokratik saylovlar natijasida hokimiyatning normal o'zgarishi paytida deyarli hech qachon paydo bo'lmaydi.
- Qo'zg'olonchi (isyonchi) tomonni tan olish.
- Mustaqillik yoki milliy ozodlik harakatlari uchun kurashayotgan xalqlarni tan olish.
- Qarshilik xarakatlarini (tashkilotlarini) tan olish.

Yuqoridagi davlatni tan olish turlarida keltirilgan, hukumatlar tomonidan tan olinishini aytmalikning iloji yo'q. Odatda, hukumatlarni tan olish, umuman davlatlarni tan olishda nazarda tutiladi. Ya'ni, yangi davlatni tan olganda, boshqa davlat o'z hukumatini avtomatik ravishda tan oladi. Biroq, konstitutsiyaga xilof (inqilobiy) yo'l bilan hokimiyat tepasiga kelgan hukumatlarni tan olishga bir nechta yondashuvlar mavjudligini aytib o'tish mumkin.

Konstitutsiyaga zid ravishda hokimiyatga kelgan hukumatlarni tan olmaslik doktrinasini, 1907 yilda Ekvador tashqi ishlar vaziri K. Tobar tomonidan ilgari surilgan. Unga ko'ra, bunday hukumatlar davlatlar tomonidan tan olinmasligi kerak. 1930 yilda Meksika tashqi ishlar vaziri Genaro Yestrada yana bir doktrinani ilgari surgan, unga ko'ra bunday hukumatlar alohida akt qabul qilish bilan emas, balki oddiygina diplomatik aloqalarni o'rnatish orqali tan olinishi mumkin. Estrada doktrinasini, asosan, Tobar doktrinasiga muvofiq amalga oshirilgan AQSh va boshqa bir qator davlatlar tomonidan Lotin Amerikasi davlatlarining ichki ishlariga aralashish uchun hukumatni tan olish institutidan foydalanishga qarshi qaratilgan edi.

Hozirda konstitutsiyaga zid ravishda hokimiyat tepasiga kelgan hukumatlarni tan olish aksariyat hollarda davlat bilan tashqi aloqalar o'rnatish orqali amalga oshiriladi (ya'ni ikki hukumat o'rtasida yuborilgan elchilarni akkreditatsiya qilish). Bunday vaziyatda esa quyidagi mezonlar hisobga olinishi kerak:

- Hukumat tegishli hududdagi davlat hokimiyatining amaldagi egaligini mustaqil ravishda amalga oshirishi kerak.
- Hukumat davlat boshqaruvida xalqning qo'llab-quvvatlashidan foydalanib amalga oshirishi va inson va fuqarolar huquqlarini buzmasligi kerak.
- Hukumat demokratik rejimni o'rnatgan bo'lishi kerak.
- Hukumatning hokimiyat tepasiga kelishi jara'ida boshqa davlatlartomonidan ushbu davlatning ichki ishlariga aralashuvi bo'lmagan bo'lishi kerak.⁸

Davlatni tan olish turlariga yuqoridagilardan tashqari, vaqt mezoniga ko'ra tan olishni ham ko'rsatish mumkin. Bu ham o'z navbatida ikkiga bo'linadi.

- Muddatidan oldin - shakllanayotgan davlatning davlat xususiyatlarini (hududi, aholisi, hokimiyat mustaqilligi va xalqaro munosabatlarga

⁸ Отв. ред. Игнатенко.Г.В и Тиунов.О.И. Международное право — 5-е изд— М.: Норма: ИНФРА-М, 2010. — 783 с

kirishish qobiliyati) egallagunga qadar yoki hukumat to'liq hokimiyatga kelguniga qadar tan olinadi.

- Kechiktirilgan - davlat xalqaro huquq sub'ektining barcha xususiyatlariga ega bo'lganidan keyin uzoq vaqtdan so'ng tan olinadi.

Bundan tashqari tan olayotgan sub'ektning turiga ko'ra:

- Individual - bir davlat tomonidan boshqa davlat yoki hukumat tomonidan tan olinishi.
- Kollektiv - xalqaro konferentsiya doirasida bir guruh davlatlar tomonidan bir vaqtning o'zida davlatni (hukumatni) tan olish.⁹

Davlatlarni tan olishning bir qancha shakllari mavjud:

Yuridik jihatdan tan olish - davlatlarning (davlatga o'xshash xalqaro huquq subyektlari) yoki ularning hukumatlarining to'liq rasmiy tan olinishi. Diplomatik aloqalarni o'rnatish yoki qo'llab-quvvatlash garchi bu uning uchun majburiy bo'lmasada har doim bunday e'tirofdan dalolat beradi.

Amalda tan olish - bu to'liqsiz va noaniq tan olish. Bunday tan olish bilan diplomatik aloqalar o'rnatilishi mumkin emas, lekin ikki tomonlama savdo, moliyaviy, ta'lim, ekologik va boshqa shartnomalar tuziladi. Bu vaziyatdan tan oluvchi davlat tomonidan xalqaro huquqning tan olinayotgan yangi subyekti kuchiga ishonchsizlik bo'lganda yoki subyekt o'zini vaqtinchalik shakllanishda deb hisoblaganda foydalaniladi. Ikki tomonlama shartnomalardan farqli o'laroq, ikki davlatning bitta ko'p tomonlama xalqaro shartnomada yoki xalqaro tashkilotda ishtirok etishining o'zi ularning har qanday shaklda o'zaro tan olinishini ko'rsatib berolmaydi.

Vaqtinchalik (bir martalik) tan olish - bu bir-birlarini rasman tan olishni istamaydigan davlatlar o'rtasidagi muayyan masalalarni hal qilish uchun zarurat yuzasidan bir martalik vaqtinchalik tan olishdir.

⁹ Фельдман Д.И. Признание правительств в международном праве. — Казань: Изд. Казанского ун-та, 1961. — 91 с.

3.Yuqoridagi asoslarga ko'ra Kosovo davlatining tarixiga bir qadar e'tibor qaratish lozim.

Kosova respublikasi. Poytaxti – Prishtina shahri. Hududi: 10.887 km.kv Aholisi: 2 mlnga yaqin. Dini: musulmonlar 93 %, pravoslav 7 % Boshqaruv shakliga ko'ra – Parlament respublikasi. Hozirda uning mustaqilligi qisman tan olingan bo'lib, davlat tili sifatida alban va serb tilidan foydalaniladi. Respublika ikki qism – Kosovo va Metoxiyadan iborat. Aholisining etnik tarkibiga ko'ra 92% musulmon albanlar, 5% serblar va 3% boshqa halqlarni tashkil qiladi. Serbiya Respublikasi Konstitutsiyasiga ko'ra Kosova (rasmiy nomi – Kosovo va Metoxiya) Serbiya tarkibidagi muxtor viloyat (o'lka) hisoblanadi. Bugungi kunda Kosovaga nisbatan amalda Serbiyaning suvereniteti mavjud emas. Kosova hududlari Serbiya hukumati tomonidan nazorat qilinmaydi. 2008 yil 17 fevralda Kosovo albanlar ko'pchilikni tashkil etadigan vaqtinchalik mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari referendum o'tkazilib, viloyatning Serbiyadan mustaqilligini bir tomonlama ravishda e'lon qilgan. Qarorni 109 deputat qo'llab-quvvatladi. Mustaqillik e'lon qilingan vaqtdayoq uni 8 ta davlat tan olgan va mustaqilligining bir yilligida 54 ta davlat tomonidan tan olingan.

Kosovoning mustaqillik harakati 1968 - yil Kosovodagi albanlar ilk marotaba ozodlik uchun harakatlar olib bordi. 1974 - yil Yugoslaviya konstitutsiyasi Kosovoga Serbiya tarkibidagi muxtoriyat maqomini berdi. 1989-yil – Serbiya davlat rahbari Slobodan Miloshevich Kosovoning muxtoriyatligini bekor qildi. 1991 - yili Kosovo mustaqil respublika deb e'lon qilindi. Buni faqat Albaniya tan oldi. 1992 - yil 12 - fevralda YSFR parchalanishi oqibatida Serbiya Chernogoriya bilan birgalik yagona konfederatsiyaga birlashdi. 1996-yil – Kosovo ozodlik armiyasi Serbiya politsiyasiga hujumlar boshladi. 1998-yil – Serbiya politsiyasi olib brogan amaliyotlarda o'nlab alban kurashchilari o'ldirildi. 1998-1999-yillar – Serbiya armiyasi tomonidan Kosovo ozodlik harakati kuchlarini qonga botirdi. 1999-yil – NATO 78 kun davomida havo hujumini olib bordi. Miloshevich serb kuchlarining Kosovoni tark etishga rozilik berdi. O'lkani 1999-yil 10-iyundagi BMT Xavfsizlik Kengashining 4011-sonli yig'ilishida 1244-sonli

rezolyutsiyasi qabul qilinib, unga binoan Kosovo BMT protektorati ostida bo'lishi belgilandi va NATO tomonidan qo'riqlana boshladi. Lekin 2006-yil 28-29 oktyabr kunlari – Serbiyada o'tkazilgan referendum natijasida Serbiya konstitutsiyasi qabul qilindi va uning muqaddimasida Kosovo mamlakatning ajralmas bo'lagi deb belgilab qo'yildi (ushbu referendumda Kosova aholisi ishtirok etmagan).

BMT rezolutsiyasiga muvofiq, Yugoslaviya Federativ Respublikasining suvereniteti va hududiy yaxlitligini ta'kidlagan va shu bilan birga Kosovo uchun katta avtonomiya va haqiqiy o'zini o'zi boshqarish huquqini bergan holda BMT Xavfsizlik Kengashi tomonidan Kosovo inqirozini hal qilish bo'yicha choralar belgilab qo'yildi. Jumladan;

- jangovar harakatlarning boshlanishiga yo'l qo'ymaslik, sulh rejimini saqlab qolish va kerak bo'lganda kuchaytirish, ittifoqchilar va respublikachilarning harbiy, polisiya va harbiylashtirilgan kuchlarining Kosovoga qaytishini oldini olish;

- Kosovo ozodlik armiyasi va Kosovo albanlarining boshqa qurolli guruhlarini demilitarizasiya qilish;

- qochqinlar va ko'chirilganlar o'z uylariga xavfsiz tarzda qaytib kelishlari, xalqaro fuqarolikning ishtirok yetishi, o'tish davri ma'muriyati tashkil etilishi va gumanitar yordam ko'rsatilishi mumkin bo'lgan xavfsizlik muhitini yaratish;

- jamoat xavfsizligi va tartibini ta'minlash;

- minalardan tozalashni nazorat qilish;

- kerak bo'lganda xalqaro fuqarolarning mavjudligini qo'llab-quvvatlash va ularni yaqindan muvofiqlashtirish;

- tegishli ravishda chegara nazorati vazifalarini bajarish;

- o'z kuchlari, xalqaro fuqarolik ishtiroki va boshqa xalqaro tashkilotlar xodimlarini himoya qilish va harakat erkinligini ta'minlash;

2010 yilning 22 iyulida BMTning Gaagadagi xalqaro sudi Kosovo hukumatining o'lka mustaqilligini e'lon qilish to'g'risidagi qarorini qonuniy deb topdi. Unga ko'ra, Kosovoning mustaqilligini bir tomonlama e'lon qilish xalqaro huquq normalariga zid emas. Sud qaroriga binoan mustaqillikni e'lon qilish

taqiqlangan emas. Sudga ushbu masala bilan Kosovoning mustaqilligi to'g'risidagi deklaratsiyaning qonuniyligi to'g'risida Serbiya tashabbus bilan chiqqan edi. Gaaga shahrida joylashgan BMT mahkamasining qarori bajarilishi majburiy emas, balki tavsiyaviy xarakteriga egadir.

2004 yil 23 oktyabrda Kosovoda BMT nazorati ostida saylov o'tkazilgan. Muvaqqat saylovlar natijasida Ibrohim Rugov prezident etib saylangan. Kosovodagi uchta partiyadan faqat serblar partiyasi saylov natijalarini tan olmagan. Natijada Kosovoda yana qurolli to'qnashuv yuz berib, to'qnashuvlar oqibatida 4 mingdan ortiq serblar qochqinlikka yuz tutgan, serblarning Kosovodagi cherkovlari vayron qilingan.

Kosovo masalasida hozirga qadar AQSh boshchiligidagi G'arb va Rossiya boshchiligidagi BRIKS mamlakatlari bir qator sammitlar uyushtirgan. 2010 yilda Gaagadagi xalqaro sud Kosovoning mustaqil davlat ekani haqida qaror qabul qilgan bo'lsada, Kosovo masalasida bir to'xtamga kelingani yo'q. Hozirga qadar BMTga a'zo bo'lgan mamlakatlarning 117 tasi (eng so'nggisi ya'ni 117-mamlakat bo'lib Isroil 2021-yil 1-fevral kuni Kosovoni tan olib diplomatik aloqalarni o'rnatdi) Kosovoning Serbiyadan mustaqilligini (BMTga a'zo davlatlarning 51%, Yevropa Ittifoqiga (EI) a'zo 27 ta davlatidan 22 tasi(81%), NATOga a'zo 30 ta davlatlardan 26 tasi (87%) va Islom Hamkorlik Tashkilotining (IHT) 57 ta a'zo davlatlaridan 34 tasi (60%)) tan olgan.

Shu bilan birga, BMTning boshqa a'zo davlatlari (1/3 dan ko'prog'i), shu jumladan BMT Xavfsizlik Kengashining ikki doimiy a'zosi (Xitoy Xalq Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi) Kosovoning mustaqilligini tan olishdan bosh tortgan yoki betaraflikni e'lon qilgan. Shuningdek, 15 ta davlat avval tan olib keyin (ikkiyuzlamachilik qilib) tan olishini bekor qilgan. Kosovaning Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo bo'lishi uchun BMTga a'zo davlatlarning 2/3 qismining qo'llab-quvvatlashiga ega bo'lishi kerak (ya'ni 193 dan 129 tasi) va BMT Xavfsizlik Kengashining veto qo'yish huquqi bo'lgan, Xavfsizlik Kengashining doimiy a'zolarining ovozlari kerak bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Kosovo suvereniteti masalasida yuqoridagi asoslarga ko'ra, zamonaviy dunyo turli darajadagi qonuniylikka ega bo'lgan tan olinmagan yoki qisman tan olingan o'nga yaqin davlat mavjud. Kosovoni ham bu davlatlar qatoriga qo'shish mumkin. Shu nuqtai nazardan suverenitet - bu davlatning mustaqilligi va mustaqillik huquqidir, bu boshqa xalqaro subyektlar tomonidan tortishuvsiz bo'lib, uning chegaralari daxlsizligining kafolati bo'lib xizmat qiladi. Yaxshi yoki yomon, ammo suverenitet bugungi kunda huquqiy omillarga zaif bog'liq bo'lib, aksariyat davlatlar tomonidan barcha kontekst doiralari prizmasi orqali ko'rib chiqilmoqda.

Kosova mustaqilligini boshqa davlatlar tomonidan tan olinishi yoki tan olinmasligi unchalik muhim ahamiyat kasb etmaydi va uning suverenitetiga dahl qilmaydi degan xulosaga kelish mumkin. Davlatning boshqa davlatlar tomonidan tan olinishi faqat o'sha davlatlar bilan diplomatik aloqalarni o'rnatish jarayonida ahamiyat kasb etadi. Kosovoning maqomi muammosini G'arbiy Bolqonning Yevropa Ittifoqi va NATOga qo'shilishidagi asosiy to'siq, shuningdek mintaqaning sust iqtisodiy rivojlanishining asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Chunki har qanday daqiqada harbiy to'qnashuv boshlanishi mumkin bo'lgan mojaro mintaqasiga investorlar sarmoya kiritishni xohlamaydilar.

Lekin davlat mustaqilligini BMTga a'zo davlatlarning yarmidan ko'pi tan olgan. Kosovo Respublikasi sport federatsiyalaridan tortib Jahon Banki va XVF kabi global moliya institutlariga qadar ko'plab xalqaro tashkilotlarning a'zosi.

Keyingi o'rinlarda, Kosovo mojarosini hal qilish jarayonida har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi tamoili asosida dunyo hamjamiyati bosqichma-bosqich Kosova mustaqilligini tan olishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. ТДЮИ. “Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳ” – Т.: 2012
2. Ш.А.Сайдуллаев. “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” Дарслик Т.: – 2018 35-бет
3. Ҳ.Т.Одилқориев. “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” Дарслик Т.: – 2018 71-бет
4. Ш.А.Сайдуллаев, А.Бозарбоев Давлат ва ҳуқуқ назарияси фанидан ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: ТДЮУ, 2016.
5. Ж.Руссо. Об общественном договоре. Трактаты - М.,: «КАНОН-пресс», 1998.
6. К.И.Бекашев. Международное публичное право. — 2-е изд., — М.: Норма: ИНФРА-М, 2003.
7. Г.В.Игнатенко, О.В.Тиунов. Международное право — 5-е изд.— М.: Норма: ИНФРА-М, 2010.
8. Д.И.Фельдман. Признание правительств в международном праве. — Казань: Изд. Казанского ун-та, 1961.
9. <https://ru.wikipedia.org/>
10. <https://uz.wikipedia.org/>